

15. Матеріали конференції «Формування політики розвитку та функціонування сільського зеленого туризму (7-8 грудня 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/news>
16. База відпочинку «Хуторок Чудодієво». Офіційний сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chudodievo.ua/news>
17. Історико-культурний комплекс «Замок Радомисль». Офіційний сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radozatomok.com.ua/uk>

УДК 911.9 : 379.851 (477.51)

Армашевська Т.В.

ОЙКОНІМИ ТА ГОДОНІМИ, ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті пропонується використання топонімічного матеріалу, як нового способу для розвитку туризму. Розглянуто ойконіми своєрідного значення. Проаналізовано вплив годонімів на топонімічну картину міста.

Ключові слова: ойконіми, годоніми, топонімічна картина міста.

В статті пропонується использование топонимического материала, как нового способа для развития туризма. Рассмотрены ойконимы своеобразного значения. Проанализировано влияние годонимов на топонимическую картину города.

Ключевые слова: ойконимы, годонимы, топонимическая картина города.

The article presents the use of toponymic materials as a new way for the development of tourism. The oykonimy of peculiar significance is presented. The influence of hodonimy on the toponymic picture of the city is analysed.

Key words: oykonimy, hodonimy, the toponymic picture of the city.

Вступ і постановка проблеми. Рушійною силою інновацій являються постійні зміни, що відбуваються в різних сферах людської діяльності. У кожній із них цілями нововведень є втілення нових процесів або продуктів, котрі направлені на забезпечення стійкого або довготривалого економічного зростання. До них відносяться:

- удосконалення або створення нових матеріалів, технологічних процесів, продуктів, послуг та методів, які докорінно змінюють або суттєво покращують ефективність економіки;
- зміни в соціальній структурі для підвищення соціального статусу особистості й досягнення оптимальних взаємозв'язків особистісних та суспільних інтересів;
- модифікації склавшоїся системи управління, що дозволяє покращити діяльність підприємств та організацій й сприяє адаптації до змінних умов.

Всі нововведення в техніці, економіці, управлінні в соціальній сфері взаємопов'язані один з одним. Це пояснюється тим, що інновації базуються на одночасному ціленаправленому поєднанні та використанні різних видів знань заради отримання нових галузей його економічного застосування. Інновації у вигляді нових знань, підходів, прийомів набувають нових якостей та перетворюють інновацію з моменту його застосування та початку поширення. Інновація – кінцевий результат

застосування новітніх ідей з метою отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту, викликаним потребами суспільства. Проявляється тенденція перетворення наукових знань в інновацію – отримання результату, придатного для прикладної реалізації. Науково-технічний та соціально-економічний прогрес призвів до прискореного розвитку туризму. Розвиток рекреаційно-туристичної сфери для багатьох країн на сьогодні є однією з головних задач. Україна значно відстає від більшості європейських країн за рівнем розвитку рекреаційно-туристичних послуг. Хоча для розвитку своєї рекреаційної сфери має сприятливі природно-кліматичні умови, значний історико-культурний потенціал, необхідні людські та матеріальні ресурси. Певний внесок у розвиток вітчизняної туристичної індустрії вносять топонімічні матеріали.

Аналіз основних джерел та публікацій. Питання топоніміки здавна в колі інтересів вітчизняних й зарубіжних дослідників. М.Ломоносов, О.Потебня, І.Бодуен-де-Куртене у своїх дослідженнях мовознавчого напрямку спиралися на топонімічний матеріал; інші (І.Срезневський, М.Максимович, М.Сумцов, О.Соболевський, О.Саліщев) розглядали його як предмет окремого дослідження. Відомі давньоруські тексти, які являють собою збірники географічних назв з їх класифікацією. У найдавніших руських літописах знаходяться не тільки географічні назви, а й спроби пояснення їх походження. Топоніміка розглядалася у працях з географії, історії, мовознавства з давнини та до наших часів. Сам термін «топоніміка» з'явився близько ста років тому. Топоніміка фактом свого відокремлення як окремої галузі науки зобов'язана практичним потребам географії.

Слід зауважити, що велике значення у питаннях встановлення методології та принципів дослідження топонімії мали роботи В.Никонова, Е.Мурзаєва, К.Цілуйка, Л.Гумецької, Ю.Карпенка та топонімічні конференції, що відбулися у Києві у 1959 та 1962 рр. і Москві у 1962 р. Значну роботу у дослідженні топонімії західних областей України провели польські мовознавці С.Грабец, З.Штібер та український мовознавець Я.Рудницький. Їх праці виявилися на сторінках журналів, а також виходили спеціальними виданнями протягом 1930-1960 рр. Під час подальшого розвитку топоніміки розроблялась, вдосконалювалась методика збирання і дослідження слов'янських географічних назв. Було складено програми, анкети для збирання матеріалів (М.Кордуба, О.Лазаревський, Б.Плащанський), зроблено спроби систематизувати й опублікувати виявлений матеріал.

Виклад основного матеріалу. Поселення мають велике значення в житті людей. Особливо важливі вони для туризму. Населенні пункти, являючись сукупністю матеріальної та духовної культури людства, виступають в якості найбільш популярних туристичних об'єктів. Відвідування міст, знайомство з їх минулим й теперішнім, з пам'ятками архітектури, музеями, підприємствами – звичайна мета екскурсій,

туристичних подорожей. Зміст топонімів, як показник характеристики місцевості, відіграє важливу роль у ретроспективному відтворенні тих чи інших типологічних особливостей географічних процесів минулого, їх реконструкції. Сформовані в різні історичні епохи елементи топонімії зберігають відомості про добу виникнення, соціальний та духовний стан населення. Зупинемо увагу на групі ойконімів (назви населених пунктів) своєрідного значення, що не мають остаточного варіанту походження назви. За звичай, такі назви поселень овіяні таємницею. Це приваблює не тільки дослідників, а й туристів. Тому, доцільно використовувати топоніміку, як новий інструмент для розвитку туристичної сфери.

Такі географічні назви фіксуються в межах Чернігівської області. Кожна назва поселень, що належить до групи своєрідного значення, трактується кількома варіантами, які у свою чергу підкріплюються фактами. Чим керувались у минулому люди, даючи ту чи іншу назву поселенням, топонімістам не завжди вдається визначити через давність виникнення населених пунктів.

Наприклад, с. Комань, що в Новгород-Сіверському районі. Пояснюють від давньоруського «комоні» – коні. У цьому селі, певно, знаходилися конюшні новгород-сіверських князів. Інша версія – від слова «кумани», – самоназви половців. Очевидно, тут неподалік княжого міста, утримувалися полонені степовики.

Назву районного центру Короп чимало дослідників схильні вважати, що це видозмінений варіант давньоруського міста Хоробор, котре вперше датується 1153 роком. Хоробор – хоробрий. Ще одна версія – від великої красивої риби коропа. Це підтверджується атрибутом сучасного герба – риба коропа, а над нею корона [1].

Існує кілька версій походження назви селища Радуль (Ріпкинський р-н):

а) від слова «радість», яку буцімто відчували першопоселенці-старовіри, знайшовши тихе місце від переслідувань царської влади;

б) від шведських слів «рад» – коло, шеренга, черга, рада і «дуль» – прихований, зберігання. Разом узяті вони означають щось на кшталт захованого сонця;

в) від давно зарослого озера «Радуль» або «Радутьє», яке було розташоване між західною околицею селища і Дніпром. Остання версія більш правдива. Назва перекладається як «поселення біля джерельного болота – ради» [3].

У межах Бахмацького району знаходиться с. Пальчики. У народі існують дві легенди щодо назви села. Одна з них розповідає про те, що за часів гетьманування І. Мазепи на території села та в лісі, оточеному з усіх боків непрохідними болотами, знаходилося місце страти козаків, які не підкорялися гетьману. Таких козаків саджали на палі, вішали та відрубували пальці. Одному з козаків залишили лише один палець на руці, а решту відрубали. За це козака було прозвано Пальчик, він довгий час проживав на цьому місці. Від його імені і пішла назва села. Друга легенда

розповідає, що між лісами довгий час стояла одна хатина, як палець. Звідси пішла і назва села Пальчики. У Менському районі с. Бірківка згадується під 1674 р. як Борковка. Назву виводять від прізвища власника села – чернігівського полковника В.Дуніна-Борковського, а також від хвойного лісу – бору, який колись підступав до села [5]. У Щорському районі назва с. Займище означає земельну ділянку, придбану правом першого заняття вільної землі. За іншою версією, це місце, що заливається навесні водою, загалом, місце болотисте, поросле очеретами. Районний центр Бахмач має також декілька гіпотез щодо походження своєї назви. Більшість дослідників вважають, що в основі даного ойконіма слід вбачати тюркське слово «бахча», тобто баштан. Гадають, що за часів Київської Русі тут селилися полонені тюркського походження. Згідно іншої версії, назва походить від слова «бахмат» – низькорослий кінь татарської породи [7].

Не менш цікаві версії щодо походження назви обласного центру Чернігів. Одні дослідники пов'язують назву з Чорним Лісом, який колись ріс на тому місці, де тепер стоїть Чернігів, що малопереконливо; інші – з іменем легендарного сіверського князя Черного. До наших часів у місті збереглася «Чорна Могила», в якій нібито поховано князя. Проте, як показали розкопки, вона з'явилася значно пізніше, ніж було засноване місто. Припускають походження назви від рослини «черниця» (варіанти – чернівка, черніга – *Vaccinium myrtillus*). Існує ще одна гіпотеза, за якою вважають, що чернега означає «чорнозем» [4], або від «чърнь» – «черный» [6]. Відносяться до цієї групи ойконіми Виблі – Куликівський р-н; Старі Боровичі – Щорський р-н; Звеничів, Неданчичі – Ріпкинський р-н.

Місто Ніжин (районний центр) розташоване на берегах р. Остер. Усі погляди відносно назви Ніжин можна поділити на дві групи: частина вчених вважає, що це місто є літописний Нежатин, а інші твердять, що сучасний Ніжин існує на місці літописного Уненежа (Унежа), котрий згадується у 1147 р. в Іпатіївському літописі. Ще є гіпотеза, що Ніжин отримав свою назву від «низина». Ніжин дійсно розташований на низькому зволоженому місці, що є характерною біографічною рисою.

Останні версії стверджують, що назву «Ніжин» виводять зі скороченої форми імені «Нег» – «Негин» – Нежин – «місто Нега» [2]. Питання про походження назви Ніжина залишається не вирішеним на сьогодні. Багата на історичні пам'ятки минулих століть земля Ніжина. Давайте пройдемо вулицями, площами, околицями міста. Скільки цікавого й повчального вони можуть розповісти, навіть, не промовивши й слова. Назви таких топонімічних одиниць називають годонімами. Їхня цінність – інформація, яка дозволяє скласти уявлення про соціально-економічний та природний стан досліджуваної території. Годоніми не менш важливі в туристичній справі, як матеріал екскурсій. Околиці древнього Ніжина, як правило, виникали за межами укріпленого земельного валу й заселялися переважно ремісниками, селянами, а іноді багатими козаками, які мали великі земельні наділи. Це були сотники, осавули. Їх прізвищами іноді

називали околиці. Так з'явилися передмістя Бабичівка, Біляківка, Овдіївка, Козирівка.

Мигалівка – історичний район міста Ніжина, заселений у XVII – XVIII ст. Є кілька версій стосовно походження цієї назви. За однією з них, ця назва походить від дієслова мигати. Розповідають, що в давнину тут було багато лісів, які часто горіли, “вогні мигали” мешканцям міста. Інша версія стверджує, що ще в доісторичні часи, цю територію заселяли люди, від яких залишилось багато могил (курганів), розкиданих на схід від Ніжина. Поступово, з року в рік, їх розмивали води Остра, а деякі були пограбовані. Йшов час, про могили стали забувати, а слово Могилівка поступово змінилося на Мигалівку. Найвірогідніше припустити, що назва околиці пішла від імені першого мешканця цього району. «Мигаль» – чоловіче ім'я, похідне від «Михайло» (зараз зустрічається на Закарпатті, наприклад, Микола Мигальович). Південна частина Мигалівки довгий час носила найменування Шекеро-Гринівка, за іменами нащадків козаків Шекери і Гриня, прізвища яких у Ніжині дуже поширені.

У південній частині міста Ніжина знаходиться передмістя Ковалівка. Саме тут були кузні, а поруч зводилися житла ковалів. Звідси й назва. Даний годонім вказує на рід дільності жителів.

Історична місцевість у північно-західній частині Ніжина – Лихокутівка. Одна з легенд розповідає, що першими поселенцями цих земель були втікачі, котрих манили та захищали від переслідувань густий дубовий ліс, непролазні хащі, поле, болота. Втікачів називали “лихі люди” – звідси й Лихокутівка. Недобра слава була про це передмістя: лихий куток, де часто траплялося пограбування будинків, перехожих, бійки.

Таємницею залишається назва західної околиці міста – Ветхе. Саме утворення цієї назви викликане необхідністю підкреслити, що ця частина міста – куди старіша самого Ніжина. У XIV ст. там вже існував чоловічий Ветхоріздвяний монастир і жіночий скит. Під час ремонтних робіт 1817 року під церквою Святого Георгія знайшли гранітний камінь, на якому була вибита дата – XIV ст. (камінь був поставлений під час зведення монастиря). Тому, існує припущення, що Ветхе виникло за триста років до появи офіційного Ніжина [2].

Західне передмістя – Овдіївка. Назву дістала від імені першого мешканця.

На правому березі р. Остер, у північно-західній частині Ніжина – місцевість Магерки. Мешканці Магерок займалися сільським господарством і частково ремеслом – виготовляли вовняні, з закругленими полями у формі казанків, подібні до брилів, капелюхи – «магерки».

Круча (західна околиця міста) одержала свою назву від високого крутого яру, який утворився в ті далекі часи, коли річка підходила до старого берега. Тоді повноводні хвилі Остра і вимили «кручі». Вони й зараз добре помітні з лівого берега.

Від далеких буремних часів визвольної війни 1648 року Ніжину на згадку залишилася назва околиці Войтівщина. У XVII – XVIII ст. були

володіння війтів, тобто начальників місцевого управління «Ратуші». Немало в Ніжині прізвищ Войтенко й Войтиченко. Багато бачили на своєму віку ніжинські вулиці. Як реліквія збереглась Нежатинська вулиця, назва якої походить від літописної Нежатиної Ниви. Ховається в глибині століть Мільйонна вулиця. На ній оселялися багаті греки, поміщики, сотники, купці. З XVII ст. Відома вулиця Стефана Яворського – українського, російського письменника, церковно-політичного діяча, засновника Благовіщенського монастиря у місті Ніжині. Багато ніжинських вулиць зберігають пам'ять про славне козацтво. Це вулиці: Б. Хмельницького, Кармалюка, Курганська тощо. У сьогодинньому Ніжині ряд вулиць носять імена визначних діячів громадянської війни та події 1917 р.: Бабушкіна, Бакинських Комісарів, Боженка, Єсипенка, Калініна, Леніна та ін. На честь героїв Великої Вітчизняної війни названі вулиці: Батюка, Генерала Корчагіна, Заслонова, Ковпака, Черняхівського тощо.

Увіковічені імена українських та російських письменників (Белінського, Глібова, Гоголя, Гребінки, Добролюбова, Лесі Українки), музикантів (Бородіна, Глінки, Шліхтер), вчених (Богомольця, Петровського, Ломоносова), акторів (Лучицького, М. Заньковецької).

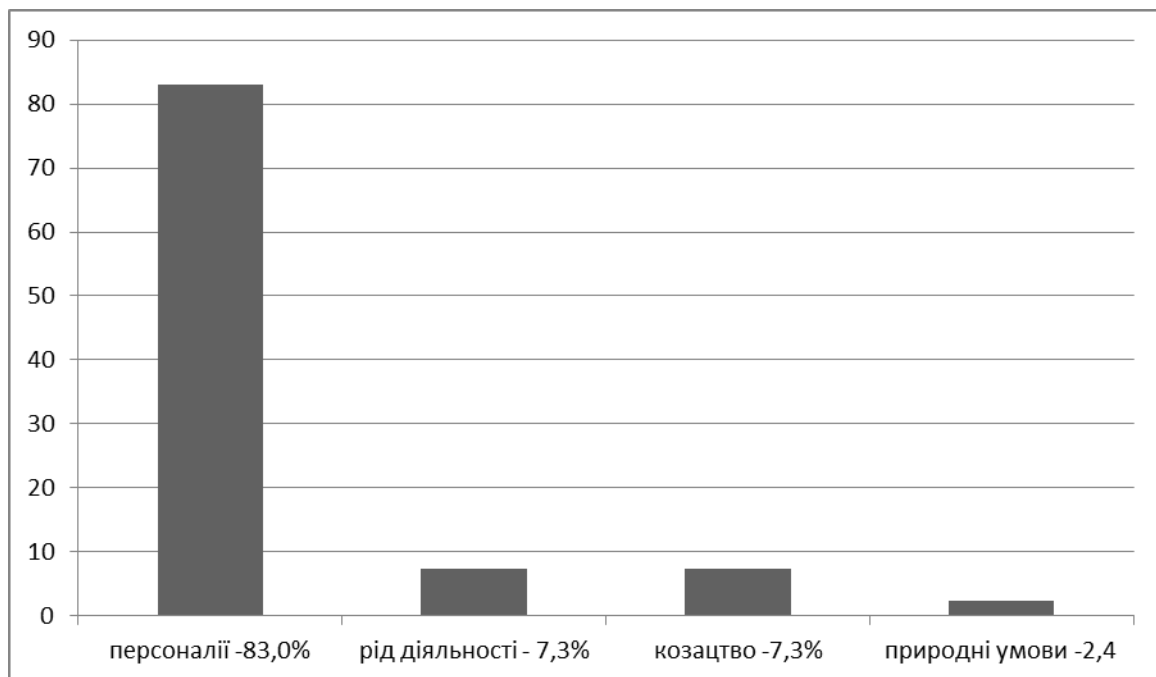

Рис. 1. Розподіл топонімів м. Ніжина за походженням

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, у тому числі туристичних, потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, значну частину прибутків, які дає рекреаційне господарство, отримують від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика

кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вмiла організація туристичних послуг.

Топонімічні назви міських об'єктів (годоніми) повинні передавати самотутню неповторність міста в усіх його вимірах (географічному, ландшафтному, кліматичному, виробничому, культурному, історичному тощо). Топонімічна картина досліджуваного міста вказує наступне: 83% годонімів, пов'язаних з персоналіями, чиї імена увіковічені в назвах вулиць й передмість; 7,3% годонімів надають інформацію про рід діяльності мешканців; 7,3% годонімів, котрі фіксують добу козацтва; 2,4% годонімів, пов'язаних з природними характеристиками території.

Висновки. Інтерес до топоніміки є ознакою розвиненого цивілізованого суспільства, котре проявляє прагнення до самооцінки через вивчення й пізнання власної історико-культурної спадщини. Топоніми не лише забезпечують можливість орієнтації у просторі, але й відображують уявлення суспільства про себе, свої основні цінності та основні віхи своєї історії, сформовані системою освіти та поглядами, що найактивніше транслюються в інформаційному просторі. Годоніми дозволяють прослідкувати соціально-історичні умови життя населення, природний характер місцевості тощо. Не варто опускати використання топонімічного матеріалу, як шлях до розвитку туристичної галузі. Інформація такого характеру доповнює, посилює духовне значення туристичних ресурсів. Наприклад, розробка екскурсій, тематичних проектів для приваблювання туристів. Застосування топонімічних знань – це новий напрям прикладного значення.

Використані джерела:

1. Михайленко В. Короп: історія і сьогодення / В. Михайленко // Деснянська правда. – 2003. – 22 липня. – С. 3
2. Петренко Л. Б. Ніжин древній і завжди юний : матеріали про історію, краєзнавство та топоніміку Ніжина / Л. Б. Петренко. – Ніжин : ТОВ Аспект-Поліграф, 2006. – 388 с.
3. Поддубний А. Про походження назви селища Радуль / А. Поддубний // Сіверянський літопис. – 2008. – № 6. – С. 77–80.
4. Поспелов Е. М. Топонимика в школьной географии / Е. М. Поспелов. – М. : Просвещение, 1981. – 142 с.
5. Сапон В. М. Таємниці назв наших міст і сіл / Управління : КП Видавництво «Чернігівські обереги», 2005. – 62 с.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Russisches etymologisches / О. Н. Трубачев / пер. с. нем и доп. ; Б. А. Ларин (ред. и предисл.). – М. : Прогресс. – Т. 3.
7. Янко М. Т. Методичні поради щодо вивчення топоніміки своєї області // М. Т. Янко // Географія та основи економіки в школі. – 2000. – № 2. – С. 23.

Кіптенко В.К., Маденко О.В.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ